

Ema Mustajbašić, dipl.ecc.¹

Doc.dr. Dijana Husaković²

UTJECAJ PODUZETNIČKOG OBRAZOVANJA NA RAZVOJ PODUZETNIČKIH STAVOVA MLADIH

Mnogi autori, ali i primjeri iz prakse drugih država, pokazuju da je poduzetništvo jedan od najboljih načina poboljšanja privrede neke zemlje. Jedan od važnijih faktora koji utječe na razvoj poduzetničke aktivnosti u nekom okruženju su stavovi koji ljudi imaju prema poduzetništvu. Različiti unutrašnji i vanjski utjecaji opredjeljuju ljude da imaju različite poduzetničke stavove. Karakter, sposobnosti, znanja, poduzetnički ambijent, profil ljudi u okruženju i dostupnost finansijskih sredstava, samo su neki od faktora koji definišu da li će osoba biti više ili manje sklona poduzetništvu.

Također, sve je primjetniji trend angažovanja mladih osoba kroz osnivanje vlastitih preduzeća, čemu se svakim danom pridaje sve više pažnje. U centru poduzetništva nalaze se ljudi koji snagom duha, sposobnostima i upornošću prolaze put od generiranja poslovne ideje do pokretanja novog poslovnog poduhvata, pri čemu je sve važnija uloga omladinskog poduzetništva.

Predmet istraživanja ovog rada je utjecaj poduzetničkog obrazovanja na razvoj poduzetničkih stavova mladih ljudi. Cilj istraživanja je utvrditi da li mladi koji su imali poduzetničku obuku imaju izraženije poduzetničke stavove. Rezultati istraživanja provedenog među studentima Ekonomskog fakulteta u Zenici potvrđuju pozitivan utjecaj poduzetničke edukacije na razvoj omladinskog poduzetništva u domenu poduzetničkih stavova mladih, odnosno njihovih poduzetničkih potencijala, ali i negativan utjecaj nedostatka finansijskih sredstava i podrške države razvoju omladinskog poduzetništva.

Ključne riječi: *poduzetništvo, poduzetnički stav, poduzetnička edukacija, mladi*

JEL: *M13*

1. UVOD

Poduzetništvo je jedan od najboljih načina poboljšanja privrede neke zemlje. Izuzetno je popularno u svijetu i svakim danom mu se pridaje sve više pažnje. U centru poduzetništva nalaze se ljudi koji snagom duha, sposobnostima i upornošću prolaze

---

1 Dobrovoljnih davalaca krvi 4A, Zenica

2 Ekonomski fakultet, Univerzitet u Zenici, Fakultetska 1, Zenica

put od stvaranja poslovne ideje do pokretanja novog poslovnog poduhvata. Kakav će biti uspjeh pokrenutog biznisa zavisi prvenstveno od kvaliteta poslovne ideje, sposobnosti samog poduzetnika, ali i tima sa kojim surađuje, kao i faktora koji dolaze iz okruženja. Taj splet utjecaja stvara izvjestan rizik od neuspjeha poslovne ideje, ali za poduzetnika to predstavlja izazov i vid dokazivanja.

Različiti spoljašni i vanjski utjecaji opredjeljuju ljude da imaju različite poduzetničke stavove. Karakter, sposobnosti, znanja, poduzetnički ambijent, profil ljudi u okruženju i dostupnost finansijskih sredstava samo su neki od faktora koji definišu da li će osoba biti više ili manje sklona poduzetništvu.

Predmet istraživanja ovog rada je utjecaj poduzetničkog obrazovanja na razvoj poduzetničkih stavova mladih ljudi. Cilj istraživanja je utvrditi da li mladi koji su imali poduzetničku obuku imaju izraženije poduzetničke stavove. Osim toga, bitno je sagledati kakva je njihova percepcija poduzetnika u okruženju, kakvo je poznavanje samog poduzetničkog okruženja, načina njegovog poboljšanja, s kolikim znanjem o poduzetništvu raspolažu ispitanici i sl. Ova starosna grupa je izabrana iz razloga sve veće popularnosti omladinskog poduzetništva u svijetu. Osim toga mladi u Bosni i Hercegovini (u daljnjem tekstu BiH) suočeni su s nizom problema u vezi sa zapošljavanjem, pa poduzetništvo može biti dobro rješenje smanjenja stope nezaposlenosti mladih.

Ciljna grupa na kojoj se provodilo istraživanje obuhvata 100 studenata Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Zenici. Svi ispitanici su starosti između 19 i 30 godina, a spol ispitanika je biran nasumično, pa je tako od ukupnog broja 70% pripadnika ženskog, a 30% muškog spola. Oko 50 ispitanika opredijeljeno je za studentski program Menadžment preduzeća (u daljnjem tekstu MP) u okviru čijeg nastavnog programa se sluša predmet Poduzetništvo, dok drugih 50 ispitanika studira Računovodstveni i revizijski menadžment (u daljnjem tekstu RRM) i nema ovaj predmet. Uzorak je formiran imajući u vidu cilj istraživanja, odnosno kako bismo utvrdili da li su poduzetnički stavovi mladih koji su bili izloženi poduzetničkom obrazovanju izraženiji nego stavovi mladih koji nisu prošli takav vid obrazovanja. Iako postoje određeni limitirajući faktori procesa uzorkovanja koji je korišten u ovom istraživanju, čini se da se ipak radi o reprezentativnom uzorku koji može dati dobar uvid u utjecaj poduzetničkog obrazovanja na poduzetničke stavove mladih.

2. Definisanje poduzetništva i poduzetničkih stavova

U ovom poglavlju najprije će se objasniti šta je to zapravo poduzetništvo i koje su karakteristike savremenog poduzetničkog okruženja u svijetu, a koje u BiH. Zatim se istraživanje fokusira na omladinsko poduzetništvo i njegov razvoj u BiH.

2.1 Definicija poduzetništva

Riječ poduzetništvo (eng. Entrepreneurship) ima francusko porijeklo i dolazi od riječi „entre“ i „prendre“, gdje prva riječ znači između, a druga uzeti. (Krueger, 2002) Prvobitno, ova riječ je korištena za ljude koji su preuzimali rizik između kupaca i prodavača, kao i za one koji su započinjali nove poslove. Iz ovog se vidi da se i u samom nastanku ova riječ koristila za osobe koje su pokretale nove poslovne poduhvate i bavile se poslovnim odnosima između dviju strana u procesu razmjene. (Baringer, Ireland, 2006)

U fokusu poduzetništva nalaze se ljudi koji donose odluke i poduzimaju određene korake prilikom ostvarivanja novih poslovnih poduhvata ili tokom upravljanja postojećim poslovima. Ti ljudi, poduzetnici, kreativne su, inovativne i samouvjerene osobe koje brzo primjećuju šanse koje dolaze iz okruženja i iskorištavaju ih. Oni sakupljaju i kombinuju materijalne, ljudske i finansijske resurse, preuzimaju rizik i odgovornost, a sve radi ostvarenja svoje ideje.

Postoji mnogo definicija poduzetništva, ali sve one otprilike govore o istom. Jedna od njih kaže da je poduzetništvo način razmišljanja, odnosno proces stvaranja i razvijanja ekonomskih aktivnosti kombinovanjem rizika, kreativnosti i/ili inovativnosti uz pouzdanu upravljačku strukturu unutar nove ili postojeće organizacije.³

Poduzetništvo se može manifestovati u svakom privrednom sektoru i u svakoj poslovnoj djelatnosti, bez obzira na veličinu i broj zaposlenika, fazu razvoja poslovanja, vlasničku strukturu ili oblik obavljanja privredne djelatnosti.

2.2. Karakteristike okruženja i poduzetništva u Bosni i Hercegovini

Unapređenje poslovne klime, pa samim tim i poduzetničkog okruženja, jedan je od prioriteta ekonomske politike za BiH. Svaki privredni subjekat ističe važnost okruženja u kojem posluje i teži da ono bude uređeno. Ono je važnije samo postojećim poslovnim subjektima, veći onima koji to tek postaju, možda čak i više. Smanjenje administrativnih prepreka, postojanje odgovarajuće zakonske regulative, dostupnost radne snage i povoljni izvori finansiranja osnovni su preduvjeti za povoljnu poslovnu klimu.

Trenutno, poduzetničko okruženje u BiH nije povoljno. Najznačajniji utjecaj na razvoj poduzetništva u BiH ima: proces tranzicije društva, posljedice ratnog razaranja, nestabilnost ekonomskog sistema, malo i nerazvijeno tržište, neizgrađene tržišne i finansijske institucije, vanjskotrgovinski disbalans, nedostatak kapitala, nizak nivo poslovne kulture, izražena nelikvidnost preduzeća i banaka, neadekvatna zakonska regulativa, inertnost i korumpiranost velikog dijela političara koji obnašaju važne

3 Zelena knjiga - Poduzetništvo u Evropi, Evropska komisija, Bruxelles, 2003

političke funkcije na svim nivoima, razoren socijalni kapital, slaba saobraćajna infrastruktura, zanemarivanje naučnotehnološkog razvoja. (Dedić, Umihanić, 2004.)

Svi ovi faktori pokazuju nepovoljan ambijent za razvoj poduzetništva u BiH. Izvještaj Svjetske banke inače svake godine mjeri i prati promjene u deset značajnih oblasti za pokretanje malih i srednjih preduzeća širom svijeta. Te oblasti su: osnivanje preduzeća, građevinske dozvole, dobijanje električne energije, registracija preduzeća, mogućnost dobijanja kredita, zaštita ulagača, plaćanje poreza, uvjeti za prekogranično poslovanje, izvršavanje ugovora i mogućnost naplate duga. U okviru ovih oblasti BiH mnogo zaostaje za drugim zemljama u regionu.⁴

Da je ambijent nepovoljan pokazuje i razvoj samih biznisa. Prema Doing Business Reportu za 2014. godinu, BiH je prema kriteriju osnivanja preduzeća rangirana kao 174. ekonomija od ukupno 189 ekonomija koje se analiziraju, što je poražavajući podatak. Također, u odnosu na prošlu godinu BiH je pala za 10 mjesta prema navedenom kriteriju.⁵

Prema podacima o troškovima, broju dana i procedurama za pokretanje preduzeća, BiH je rangirana kao 162. država u svijetu, što je čini jednom od zemalja sa najkomplikovanijom procedurom za pokretanje biznisa. (Gavrić, Martić, Đukić, 2012.)

Ipak, postoji mala tendencija napretka u pogledu poslovnog i konkretno poduzetničkog okruženja. Svi ograničavajući faktori koji se nalaze u sadašnjosti ne bi smjeli biti prisutni i u kratkoročnoj, a pogotovo ne dugoročnoj budućnosti BiH. Zbog toga se mora strateški pristupiti poboljšanju uvjeta za razvoj poduzetništva i promicanju poduzetničkog duha kod cjelokupne populacije.

2.2 Omladinsko poduzetništvo u Evropi i BiH

Početak omladinskog poduzetništva u Evropi vezuje se za 90-te godine prošlog stoljeća. Norveška se smatra zemljom u kojoj je započelo omladinsko poduzetništvo. Tu se prvi put pojavio program „Omladinsko poduzetništvo“ čiji je osnovni cilj bio podizanje poduzetničke svijesti kod mladih i razvijanje sposobnosti za pokretanje vlastitog biznisa. Program se pokazao kao izuzetno efikasan i počeo se primjenjivati i u drugim razvijenim državama Evrope. Danas u Evropi postoje mnoge organizacije koje se bave poticanjem omladinskog poduzetništva na način da organizuju redovne edukacije, kao i razne seminare, te omladinske sajmove.

Kada je riječ o BiH, smatra se da se omladinsko poduzetništvo počelo razvijati 2001. godine kada je Fond otvoreno društvo BiH u saradnji sa Norveškom organizacijom

4 Bosna i Hercegovina, Ekonomski trendovi, Godišnji izvještaj 2011.

5 <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/bosnia-and-herzegovina/>

Business Innovation Programs pokrenuo prvi program za poticanje poduzetničke aktivnosti mladih. Prvi sajam omladinskog poduzetništva održan je 2003. godine u Sarajevu, a ubrzo nakon njega uslijedili su i sajmovi u Tuzli i Banjaluci.

Kada je riječ o učešću mladih poduzetnika u ukupnom broju poduzetnika u BiH, u 2012. godini BiH se navodi kao primjer države u kojoj je zabilježena prilično jednaka distribucija poduzetnika u svim starosnim grupama. Evidentan je pad pokazatelja uključenosti mladih (u dobi između 18 i 34 godine) u ranu poduzetničku aktivnost⁶ u odnosu na 2011. godinu. Udio mladih uključenih u ovu fazu poduzetničke aktivnosti iznosio je 12,40% iz 2011. godine na 7,48% u 2012. godini. Također, prema anketi o radnoj snazi u BiH za 2012. godinu, relativno mali broj ljudi je pokušao pokrenuti vlastiti biznis (5,9%). Ipak, iako je zabilježen pad, veća je uključenost mladih u ranu poduzetničku aktivnost u odnosu na etabliranu. U 2012. godini je bilo tri puta više mladih koji su započinjali ili vodili vlastiti biznis mlađi od 42 mjeseca, u odnosu na one koji su vodili već stabilne firme starije od 42 mjeseca.⁷

Iako se svaki dan sve više pridaje pažnja omladinskom poduzetništvu, ipak je vrlo ograničen broj institucija koje direktno rade na pružanju podrške samozapošljavanju mladih. Također, najviše dostupnih programa podrške postoji u fazi pokretanja poslovanja, a nakon što preduzeće izađe na tržište podrška nestaje. Osim toga, edukacija o poduzetništvu je vrlo rijetka. Može se susresti samo na pojedinim smjerovima ekonomskih fakulteta u BiH i nije toliko usmjerena na poticanje mladih na poduzetništvo, nego isključivo na sticanje teorijskog obrazovanja iz ove oblasti.

3. Poduzetnički stavovi i percepcije mladih

Poduzetnički stavovi i percepcije pokazuju stepen do kojeg pojedinci u različitim zemljama cijene poduzetništvo, uzimajući u obzir i generalne stavove, ali i percepcije o vlastitim sposobnostima: koliko pojedinaca prepoznaje poslovnu priliku, koliko njih vjeruje da posjeduju vještine i znanje da iskoristi takvu priliku, i koliko ih strah od neuspjeha sprečava da se upuste u poduzetničku aktivnost. (GEM BiH, 2011)

U ovom radu posmatrani su poduzetnički stavovi poput uočavanja prilika za poduzetničku aktivnost u okruženju, poznavanja i percepcije poduzetnika i poduzetništva, percepcije vlastite poduzetničke sposobnosti, poduzetnička želja i namjera i sl.

Ovim istraživanjem se želi pokazati koliko su studenti Ekonomskog fakulteta u Zenici spremni pokrenuti vlastiti poduzetnički poduhvat, razloge zašto to žele ili ne žele i kako percipiraju okruženje u kojem bi poslovala njihova buduća preduzeća.

⁶ Pokretanje i vođenje biznisa do 42 mjeseca

⁷ Umihanić, B., Arifović Omerović, M., Simić, S., Ranko, M., GEM BiH 2012 - Poduzetničkim obrazovanjem do (samo)zapošljavanja mladih, Tuzla: OFF-SET, 2013.

Cjelokupno ispitivanje prate i razlike u poduzetničkim namjerama i stavovima s obzirom na studijsko usmjerenje, kako bi se utvrdio utjecaj poduzetničkog obrazovanja na formiranje stavova o poduzetništvu.

3.1 Stav prema poduzetničkoj karijeri i poduzetnicima

Među prvim pitanjama kojima se želi ispitati stav prema poduzetništvu jeste percepcija poduzetničke karijere u očima ispitanika. Kao što se može vidjeti na sljedećem grafiku, među četiri ponuđene karijere, najveća sklonost pokazana je prema državnoj službi.

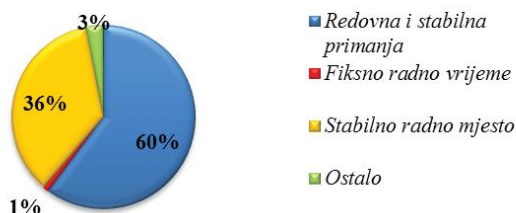
Grafikon 1: Izbor najpoželjnije karijere

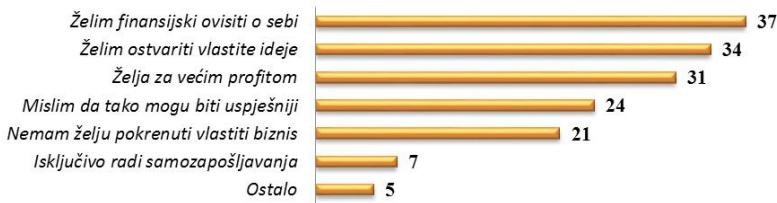
Ovakav rezultat je bio i očekivan s obzirom na to da u trenutnom ekonomskom stanju zemlje gotovo jedino državna preduzeća pružaju sigurnost svojim zaposlenicima. Interesantna je razlika u odgovorima između studenata MP i RRM. Oko 36% sudenata MP označilo je da je vlasnik preduzeća ipak najpoželjnija karijera, dok je za 10% manje studenata RRM označilo isti odgovor.

Koji su to pravi razlozi opredjeljivanja za određenu karijeru pokazuju sljedeći grafikon.

Grafikon 2: Prednosti zaposlenika u odnosu na vlasnike

Grafikon 3: Koji su razlozi zbog kojih biste započeli vlastiti posao?

Kao što je vidljivo, najznačajniji razlog zašto ispitanici više žele biti zaposlenici su redovna i stabilna primanja, što zapravo predstavlja tu sigurnost koju većina ispitanika vidi u državnim službama. Ono što se ispitanicima najviše sviđa kada je riječ o poduzetničkoj karijeri, jeste finansijska samostalnost. Poduzetnici finansijski ne ovise o drugima, sami su svoji šefovi i niko im ne određuje visinu primanja. Njihova primanja su profit njihovih preduzeća.

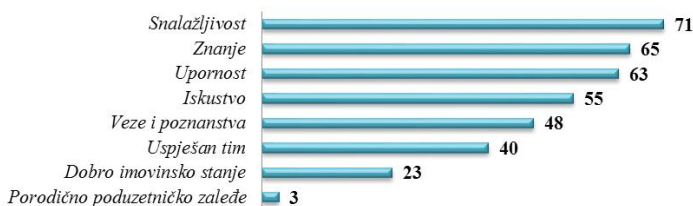
Bitna odrednica stava prema poduzetništvu jeste i percepcija privatnog biznisa. Na pitanje da li privatni biznis vide kao izazov, rizik i neizvjesnost ili kao zadovoljstvo i samodokazivanje, ispitanici su imali mogućnost izabrati više od jednog odgovora. Najviše puta izabran odgovor bio je „izazov“ i to čak 58 puta.

Grafikon 4: Percepcija privatnog biznisa

Koji su to faktori koji prema mišljenju ispitanika čine uspješnog poduzetnika prikazano je na sljedećem grafikonu.

Grafikon 5: Šta prema Vašem mišljenju čini uspješnog poduzetnika?

Jedno od anketnih pitanja bilo je i određivanje slaganja sa iznesenim tvrdnjama. Ispitanici su imali mogućnost da odaberu ocjene od 1 do 5, gdje 1 označava da se ni-

malo ne slažu sa navedenom tvrdnjom, dok je 5 označavalo slaganje u potpunosti. U narednoj tabeli se mogu vidjeti tvrdnje vezane za percepciju poduzetnika, te procenti ispitanika koji su se opredijelili za određene ocjene. Također je za svaku tvrdnju izvučena i prosječna ocjena označena kao M.

Tabela 1: Stepen slaganja sa ponuđenim tvrdnjama o percepciji poduzetnika

TVRDNJA	1	2	3	4	5	M
Sposobnost i znanje su glavni razlozi uspjeha nekog pojedinca.	1 %	9 %	22 %	44 %	24 %	3,81
Sreća je presudna za uspjeh (mnogo sposobnih ljudi nikad nije dobilo svoju priliku).	6 %	9 %	46 %	24 %	15 %	3,31
Da bi bio uspješan poduzetnik, potrebno je imati dobre veze.	3 %	14 %	27 %	32 %	24 %	2,60
Poduzetnici uživaju visok status u društvu.	2 %	4 %	30 %	40 %	24 %	3,80

Iz tabele se može vidjeti da većina ispitanika misli da sreća i veze igraju veliku ulogu u ostvarivanju poduzetničkog uspjeha. To su sigurno neki od razloga koji umanjuju poduzetničke ambicije mladih. Ono što je pozitivno jeste da većina ispitanika smatra da su poduzetnici bitne osobe u društvu i to ih sigurno potiče da krenu tim putem.

3.2. Ispitivanje poduzetničke sposobnosti, želje i namjere

U narednom dijelu ispitivanje je preusmjereno na uočavanje poduzetničkih sposobnosti, te ispitivanje poduzetničke želje i namjere, kao i spremnosti za preuzimanje rizika. Ovdje se pod pojmom uočavanja poduzetničke sposobnosti podrazumijeva procenat ispitanika koji smatraju da posjeduju potrebne vještine i znanje za pokretanje biznisa.

Ispitivanje je pokazalo da većina ispitanika ima i želju i namjeru da pokrene vlastiti poduzetnički poduhvat, što se može zasigurno smatrati pretjeranim. Razlozi zašto su studenti ovako odgovarali mogu se pronaći u želji da se prikažu u što boljem svjetlu i tome da je ipak riječ o budućim ekonomistima koji su još uvijek pod velikim dojmovima ekonomskog obrazovanja. Rezultati ovih ispitivanja su prikazani u narednoj tabeli.

Tabela 2: Ispitivanje sposobnosti, želje, namjere i preuzimanja rizika

Pitanje	Ponuđeni odgovor		Uk		MP		RRM	
	DA	NE	DA	NE	DA	NE	DA	NE
Da li smatrate da posjedujete potrebne sposobnosti za pokretanje vlastitog biznisa?	61%	39%	64%	36%	58%	42%		
Da li imate želju pokrenuti vlastiti biznis?	79%	21%	86%	14%	72%	28%		
Da li imate namjeru pokrenuti vlastiti biznis?	64%	36%	70%	30%	58%	42%		
Da li biste bili spremni prihvatiti rizik od neuspjeha Vaše poslovne ideje?	80%	20%	90%	8%	68%	32%		

Ovdje je jako vidljiva razlika između dva već spomenuta usmjerenja. Studenti koji su slušali predmet Poduzetništvo više uočavaju njegove prednosti i važnost, te tako

imaju više samopouzdanja kada je riječ o poduzetničkim sposobnostima. Uočljivo je da imaju i veću želju i namjeru za pokretanjem privatnog biznisa, a također su i spremniji da prihvate rizik od neuspjeha vlastite poslovne ideje.

Budući da se određeni broj ispitanika izjasnio da ima i želju i namjeru da pokrene biznis, upitno je vrijeme njegovog pokretanja. Prema istraživanju, najčešći vremenski okvir u kojem ispitanici planiraju pokrenuti biznis jeste razdoblje između 5 i 10 godina.

3.2 Znanje o poduzetništvu

Upućenost u tematiku poduzetništva jedan je od faktora poticaja za njegov razvoj. SAD koje imaju izrazit razvoj poduzetništva potiču edukacije o tome od malih nogu. Edukacije su dostupne studentima svih fakulteta, kao i onima koji nisu studenti, a zanimaju se za poduzetništvo. U BiH to nije slučaj, poduzetničke teme mogu se slušati isključivo na pojedinim smjerovima ekonomskih fakulteta i to tek na višim godinama studija. S obzirom na to da su ispitanici studenti Ekonomskog fakulteta u Zenici, oni posjeduju određena znanja iz ove oblasti, pa je i privrženost poduzetništvu sigurno pojačana nego što je to inače.

Za pokretanje poslovnog poduhvata potrebna je prvenstveno ideja. Da li je već imaju ispitanici, prikazano je u Tabeli 3. Ovdje su, naravno, ispitani samo oni studenti koji su prethodno naveli da imaju namjeru pokrenuti vlastiti poduzetnički poduhvat.

Tabela 3: Posjedovanje poslovne ideje

Pitanje \ Ponuđeni odgovor	Da, imam jednu ideju.			Da, imam više ideja.			Ne, nemam ideju.		
	Uk	MP	RRM	Uk	MP	RRM	Uk	MP	RRM
Ako imate namjeru pokrenuti biznis, da li već imate poslovnu ideju?	23%	26%	20%	26%	30%	22%	51%	44%	58%

Poražavajuća je činjenica da najveći postotak u tabeli označava negativan odgovor. Većinski nedostatak ideja pokazuje da su prethodno navedene poduzetničke namjere dosta pretjerane.

Put od ideje do biznisa prenesen na papir naziva se biznis plan. On pomaže poduzetniku u razvoju njegovih ideja, i važan je stub uspjeha poslovnog poduhvata. Čak 99% ispitanika se izjasnilo da bi prije pokretanja preduzeća napisali biznis plan.

Grafikon 6: Ako biste nekad pokrenuli biznis, da li biste prethodno sastavili biznis plan?

Ovdje se, također, pokazuje utjecaj usmjerenja studenata. Oni studenti koji su slušali Poduzetništvo, te u okviru tog predmeta imali obavezu napisati jedan biznis plan, većinski su odgovorili da bi sami sastavili ovaj plan i to sa 40%. Većina studenata RRM ovaj bi posao prepustila stručnjaku, i to njih 62%.

3.3 Percepcija poduzetničkog okruženja

Poduzetnički ambijent u okruženju u velikoj mjeri utječe na stavove ispitanika. Na pitanje „Da li postoji odgovarajući ambijent koji potiče mlade na pokretanje vlastitog biznisa?“ 89% ispitanika je odgovorilo negativno.

Vidljivo je da postoje razna ograničenja iz vanjske sredine koja obeshrabruju potencijalne poduzetnike da iskoriste uočenu poslovnu priliku. Koje je to najznačajnije ograničenje pokazuje sljedeći grafikon.

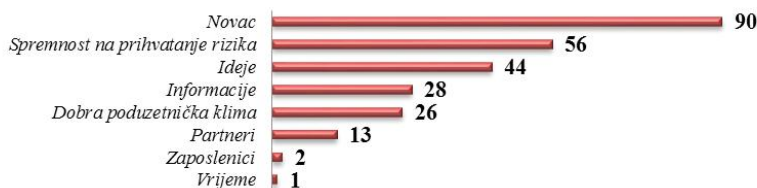
Grafikon 7: Rangiranje ograničenja koja obeshrabruju buduće poduzetnike od najjačeg do najslabijeg

Kao što je vidljivo na grafikonu, za najjače i najteže premostivo ograničenje ispitanici su izabrali nedostatak finansijskih sredstava. Ovakav rezultat je bio očekivan, jer je nedostatak finansija nešto što se najprije uočava i bez čega se ne može otpočeti bilo kakva poduzetnička aktivnost. Također, o tome se najviše govori, a i ljudi su više upućeni u vlastito stanje finansijskih sredstava, nego u karakteristike procesa registracije preduzeća.

I sljedeći grafikon je dao potvrdu na prethodno navedene tvrdnje. Ispitanici smatraju da je upravo novac faktor koji najviše nedostaje osobama koje žele pokrenuti vlastiti biznis.

Grafikon 8: Koji od navedenih faktora najviše nedostaje osobama koje žele pokrenuti vlastiti biznis?

Budući da većina ispitanika smatra da ne postoji odgovarajući poduzetnički ambijent u BiH, postavilo se i pitanje koje su to mogućnosti koje se mogu pružiti mladima da se promijeni ovakva situacija. Potencijalni vidovi podrške rangirani su na sljedećem grafikonu.

Grafikon 9: Rangiranje potencijalnih vidova podrške za razvoj poduzetničkog ambijenta od najefikasnijeg do najneefikasnijeg

Kao što se vidi, ispitanici su odgovorili da bi najefikasniji način bio evolucija i razvoj novih poslovnih centara, a zatim posebni zakoni i propisi u vezi sa mladima kao poduzetnicima. I jedan i drugi način pokazuju potrebu mladih ljudi za olakšicama, kako finansijskim tako i proceduralnim, prilikom osnivanja preduzeća. Ove bi olakšice pomogle svakom mladom poduzetniku pojedinačno, ali i poboljšanju stanja cjelokupnog omladinskog poduzetništva u BiH.

4. ZAKLJUČAK

Provedeno istraživanje imalo je za cilj utvrditi da li mladi koji su imali poduzetničku obuku imaju izraženije poduzetničke stavove, konkretnije, ispitane su razlike u stavovima prema poduzetništvu i poduzetničkoj karijeri s obzirom na studijsko usmjerenje studenata Ekonomskog fakulteta u Zenici.

Istraživanjem je utvrđeno da najveći broj ispitanika poduzetništvo percipira kao izazov, rizik i neizvjesnost, a pri percepciji poduzetnika, većinski se smatra da je ključ njihovog uspjeha snalažljivost, znanje i upornost. Pri izboru najpoželjnije karijere većina ispitanika se složila da je najpoželjnija karijera biti državni službenik. Iz ovoga se vidi da među ispitanicima ne vlada poduzetnički duh. Ipak, već tu se uočila razlika između studenata MP i RRM i vidno je da studenti koji su slušali Poduzetništvo imaju veće sklonosti ka tome, što se u više navrata potvrdilo i u nastavku. Tu se očituje izuzetan značaj obrazovanja kao faktora koji determiniše sklonost ka izboru karijere.

Zašto neko želi biti poduzetnik ili zaposlenik, postoje određeni razlozi. Kao najveću prednost zaposlenika većina ispitanika vidi u redovnim i stabilnim primanjima, dok kod poduzetnika izdvajaju finansijsku samostalnost i ostvarivanje vlastitih ideja.

Pri ispitivanju poduzetničke sposobnosti, želje i namjere, prvenstveno se željelo utvrditi koliko samopouzdanja, kao jedne od najpoželjnijih osobina poduzetnika, posjeduju ispitanici. Oko 61% ispitanika reklo je da smatra da posjeduje sve potrebne sposobnosti za osnivanje biznisa, što je prilično zadovoljavajući postotak. Želju da pokrene vlastiti biznisima 79% ispitanika, dok je njih 64% odgovorilo da za to ima i namjeru. Što se tiče ovih rezultata, smatra se da su nerelevantni, pogotovo u pogledu poduzetničke namjere. Razlog pretjerane sklonosti ka poduzetničkoj namjeri može se pronaći u težnji da ispitanik sam sebe prikaže što boljim, ali i u tome da su neki ispitanici poduzetnički obrazovani, te da su još uvijek pod velikim utjecajem dojmova o istom. Ovdje je, također, izuzetno izražena razlika između studenata MP i RRM, gdje je utvrđeno da 12% više poduzetnički obrazovanih ispitanika ima namjeru pokrenuti vlastiti biznis. Razlika je primijećena i u spremnosti za prihvatanjem straha od neuspjeha vlastite poslovne ideje, pa je na to spremno 92% studenata MP i 68% studenata RRM.

Poražavajući podatak je da 51% ispitanika koji imaju namjeru pokrenuti biznis još uvijek nema nijednu poslovnu ideju. Ipak, ako se posmatra sa aspekta usmjerenja, taj postotak je nešto manji kod studenata MP i to 44%. Oko 99% ispitanika je uočilo važnost biznis plana i složilo se da ga treba sastaviti prije pokretanja biznisa. Veće samopouzdanje u pogledu pisanja tog plana imali su studenti MP, te većina smatra da bi ga sami napisali, dok bi većina studenata RRM taj posao prepustila stručnjaku.

Što se tiče percepcije poduzetničkog okruženja, 89% ispitanika se složilo da ne postoji odgovarajući poduzetnički ambijent koji potiče mlade da osnivaju vlastita preduzeća, a kao najveće ograničenje koje dolazi iz vanjske sredine ispitanici su izabrali nedostatak finansijskih sredstava. Oni smatraju da bi najefikasniji način podrške mladima bio evolucija i razvoj novih poslovnih centara, kao i donošenje posebnih zakona i propisa koji bi bili vezani isključivo za mlade poduzetnike.

Iz svega navedenog se vidi da u mladima postoji potencijal za razvoj poduzetničkog duha, te da ga na različite načine treba potaknuti. Ono što je ovo istraživanje zasigurno pokazalo je pozitivan utjecaj poduzetničkog obrazovanja na razvoj sklonosti ka poduzetništvu. Stoga bi se trebala obratiti pažnja da se to obrazovanje pruži što većem broju mladih ljudi bez obzira na studijsko opredjeljenje. Također, kako mladi smatraju, trebala bi se pojačati i podrška države i to u vidu favoriziranja omladinskog poduzetništva i to kroz posebne zakone i propise koji bi mladim ljudima olakšavali put ka poduzetničkoj karijeri, ali i kroz finansijsku podršku, jer kako je ustanovljeno, to je ono što najviše nedostaje potencijalnim poduzetnicima.

YOUTH ENTREPRENEURSHIP AND ENTREPRENEURIAL POTENTIAL OF YOUNG PEOPLE

Many authors, as well as practical examples from other countries, show that entrepreneurship is one of the best ways to improve the economy of a country. One of the important factors which influences the development of entrepreneurial activity in a certain environment is the attitudes which people have towards entrepreneurship. Different internal and external influences determine different entrepreneurial attitudes. Character, skills, knowledge, entrepreneurial environment, personal profile of the people in the environment and availability of financial assets, represent just some of the factors which determine whether a person is going to be more or less well disposed towards entrepreneurship.

Also, one can notice a trend of youth engagement through establishing their own companies, which is more and more given attention to each day. In the center of entrepreneurship are people, who go through a path from generating a business idea to starting a new business project with the help of their fortitude, skills and persistence, whereat there is a growing importance of the role of youth entrepreneurship.

The research subject of this work is the influence of entrepreneurship education on the development of entrepreneurial attitudes of young people. The objective of the research is to confirm if the young people who had entrepreneurial training have more developed entrepreneurial attitudes. The results of the research conducted on students of Faculty of Economics in Zenica confirm a positive influence of entrepreneurial education on development of youth entrepreneurship in the field of entrepreneurial attitudes of young people, as well as their entrepreneurial potential, but also a negative influence of lack of financial assets and support of the government in development of youth entrepreneurship.

The research results show a high degree of youth entrepreneurship development in the domain of entrepreneurial attitudes of young people, apropos their entrepreneurial potential, and confirm that there is a positive influence of entrepreneurship education on the development of youth entrepreneurship, but also that there is a negative influence of lack of financial assets and government support to the development of youth entrepreneurship.

Key words: *entrepreneurship, entrepreneurial attitude, entrepreneurial education, young*

JEL: *M13*

LITERATURA

1. Barringer, B. R., Ireland R. D., 2006. *Poduzetništvo – Uspješno pokretanje novih poduhvata*. New Jersey: Prentice Hall.
2. Bogetić, S., Đorđević, B., Čočkalović, D., 2011. Unapređenje zapošljavanja mladih kao faktor razvoja nacionalne ekonomije, *Ekonomski horizonti*. 13 (2), str. 107-126.
3. Dedić, M., Umihanić, B., 2004. *Osnove menadžmenta i preduzetništva*. Tuzla: Ekonomski institut d.d.
4. Direkcija za ekonomsko planiranje, 2012. *Bosna i Hercegovina – Ekonomski trendovi – Godišnji izvještaj 2011*.
5. Evropska komisija, 2003. *Zelena knjiga – Poduzetništvo u Evropi*, Bruxelles.
6. Gavrić, I., Martić, M., Đukić O., 2012. *Prepreke i mogućnosti za mlade na putu od ideje do uspješnog biznisa u BiH*. Sarajevo: Centar za istraživanja i studije – GEA.
7. Komisija za koordinaciju pitanja mladih u BiH, [online]. Dostupno na: www.mlad.gov.ba [pristup 03.04.2013.]
8. Krueger, N. F., 2002. *Entrepreneurship: Critical Perspectives on Business and Management*. London: Routledge.
9. Pavić, Ž., 2008. *Poduzetništvo mladih i nova ekonomija*. Osijek: Audeo.
10. Položaj mladih u BiH, [online]. Dostupno na: www.nvovijece.ba [pristup 12.12.2013.]
11. Umihanić, B., Arifović Omerović, M., Simić, S., Markuš, R., 2013. *GEM BiH 2012 -Poduzetničkim obrazovanjem do (samo)zapošljavanja mladih*. Tuzla: OFF-SET.
12. Umihanić, B., Kozarević, M., Čivić, B., Simić, S., Tulumović, R., Ćurković, B., Arifović, M., Halilović, M., Bašić, E., 2008. *Osnove omladinskog poduzetništva*. Tuzla: Centar za razvoj poduzetništva.
13. Umihanić, B., Tulumović, R., Omerović, M., Simić, S., 2012. *GEM BiH 2011 -Razviti i ojačati poduzetnički duh u Bosni i Hercegovini*. Tuzla: OFF-SET.
14. Umihanić, B., Tulumović, R., Arifović, M., Simić, S., 2011. *GEM BiH 2010 – Poduzetništvom do novih radnih mjesta*. Tuzla: OFF-SET.
15. Umihanić, B., Tulumović, R., Arifović, M., Simić, S., Spahić, E., 2010. *GEM BiH 2009 –Recesija reducirala poduzetničku aktivnost u BiH*. Tuzla: OFF-SET.
16. Umihanić, B., Simić, S., Tulumović, R., Ćurković, B., Arifović, M., 2009. *GEM BiH 2008 –Unaprijediti poduzetničko okruženje u BiH*. Tuzla: Harfograf.
17. Online: www.doingbusiness.org [pristup 12.07.2014.]